

Світлана Брехаря

УКРАЇНСЬКИЙ БІЗНЕС: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР І РЕАКЦІЯ НА ПОДІЇ ЄВРОМАЙДАНУ

У статті йдеться про ставлення українського бізнесу до вектора економічної інтеграції України, причини і факти участі українського бізнесу в подіях Майдану.

Ключові слова: Європейський Союз, Митний союз, великий бізнес, малий та середній бізнес.

Brekharya S. Ukrainian business: civilization choice and reaction on events of the Maydan. The article is about the attitude of the Ukrainian business to the choice of the vector of economic integration of Ukraine, the causes and facts of business involvement in the events of the Maidan.

Key words: The European Union, the Customs Union, big business, small and average business.

Увесь український бізнес – малий, середній та великий – був однією з найзацікавленіших сторін щодо обрання зовнішньополітичного курсу країни. Кожна з існуючих альтернатив – Європейський Союз чи Митний – мала певну привабливість для певних галузей, від вибору країни залежало не лише політичне, а й, насамперед, економічне майбутнє суспільства. Рішення Віктора Януковича про не підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, що було сприйнято суспільством як повна зміна геополітичного курсу, стало одним із каталізаторів революції і подальшої зміни влади. Що привіс би українському бізнесу той чи інший варіант економічної інтеграції? Яка роль у процесах революції належала бізнесу? Як бізнес відреагував на нові умови – анексію Криму Росією та військові дії на Сході? Відпо-

відь на ці питання і є основною метою статті, яку мають розкрити такі завдання:

- дослідити ставлення українського бізнесу до альтернативних векторів економічної інтеграції, проаналізувати фактори, які визначали позицію бізнес-середовища в цьому питанні;
- вивчити роль бізнесу в подіях Євромайдану;
- проаналізувати моделі поведінки великого капіталу в умовах нових політичних реалій (анексія Росією Криму, військові дії на Сході України).

Понад двадцять років офіційний Київ не робив цивілізаційного вибору, балансуючи між Заходом та Сходом. Вітчизняний бізнес, одна частина якого орієнтована на ринки Заходу, інша – на ринки Сходу, з самого початку був стороною, що найбільш зацікавлена у питанні цивілізаційного вибору й курсу зовнішньої політики країни. Питання вибору між євроінтеграцією та тяжінням України до Росії було не лише вибором політичних та цивілізаційних цінностей, але й вибором економічної філософії й пріоритетів. З одного боку, і Українська держава, і вітчизняний бізнес мали інтерес до ринків збуту і фінансових запозичень Заходу, з іншого – привабливий вигляд мала перспектива дешевих російських енергоносіїв, а також ринки збуту Росії, Білорусі, Казахстану.

Деякий час українській владі вдавалося балансувати між Заходом і Росією, але з моменту створення у 2010 році Митного союзу політичний і економічний тиск Росії на Україну посилювався, одночасно політику на зближення демонструвала і Європа – в листопаді того ж 2010 року на саміті «Україна–Європейський Союз» було підписано протокол до Угоди про партнерство та співробітництво з основних програм Євросоюзу, який передбачав, що представники України можуть брати участь у програмах ЄС у статусі спостерігачів. А 30 березня 2012 року голови делегацій України та Євросоюзу парафували Угоду про Асоціацію і через декілька місяців, 19 липня того ж року, – Угоду про поглиблену та всебічну Зону вільної торгівлі.

«Європейський вибір – це не прості слова. Вони означають, що суспільство визначає для держави ступінь втручання в життя економіки, у той час як китайський і російський вибір – це держава, яка визначає, які саме розумні межі свого існування вона вва-

жає необхідними. І ці відмінності проявляються в кожній конкретній технології керування. Дуже важко провадити реформи, коли не зробив цивілізаційного вибору» [1].

Фактично, у питанні економічної інтеграції із Заходом чи Сходом український бізнес був розподілений на два табори за критерієм експорту: ті компанії, що експортували свою продукцію до ЄС, були орієнтовані на інтеграцію з Європою, ті, що експортували до країн Євразес – були зацікавлені у вступі до Митного союзу.

Експортери до країн ЄС за умовами підписання угоди про Асоціацію отримували би відміну експортних мит, зборів та платежів, поставляючи товари з України до країн Європейського Союзу. Крім того, для всієї бізнес-спільноти відкривався б доступ як на західноєвропейські біржі, так і до дешевих кредитів західних банків. Власники компаній, що орієнтовані на Зону вільної торгівлі з ЄС, зазначали, що Асоціація принесла би не тільки прямі, але й додаткові позитивні наслідки. Так, наприклад, експорт продукції птахівництва до країн ЄС (де стандарти якості високі) став би аргументом на користь якості української курятини й автоматично привів би до зростання поставок у країни Азії та Африки.

Разом з цим, у загальнодержавних масштабах у зоні потенційних ризиків на початковому етапі Асоціації опинялося б виробництво, що не відповідає високим стандартам ЄС – його падіння очікувано призвело б до зростання рівня безробіття. Але падіння низькоконкурентного виробництва і безробіття – це наслідки так званого «швидкого відгуку», у довгостроковій перспективі – бізнес змушений був би удосконалювати виробничі стандарти й бізнес-технології, що неодмінно вело б до зростання конкуретоспроможності.

У приєднанні до МС переважно були зацікавлені представники харчової, хімічної галузей, машинобудівного комплексу, виробники вагонів. Скасування митних обмежень відкрило б цим галузям нові виходи на ринок країн Митного союзу. Крім того, у разі вступу до Митного союзу суттєво впала б і вартість енергоносіїв, яка була б приведена до внутрішніх цін для країн-учасниць союзу. Низька ціна на газ істотно знизила б собівартість продукції. До мінусів такого об'єднання можна віднести зростання мита на імпорт продукції з решти країн світу, а також високу вірогідність експансії російського бізнесу, з огляду на те, що для Митного

союзу характерна модель поляризованого впливу: Росії для прийняття рішень у МС належить «контрольний пакет» – 57 % голосів, Білорусі й Казахстану – по 21,5 %. Цей факт зумовлював і політичні ризики вступу України до Митного союзу: у разі повноцінної інтеграції до МС частину повноважень української влади необхідно було б передати наднаціональним органам управління – Вищій євразійській економічній раді та Євразійській економічній комісії, в яких домінуючий вплив мала б позиція Росії.

Необхідно зазначити, що частину повноважень українській владі доводиться втрачати і у разі вступу до Зони вільної торгівлі з ЄС, передавши її раді європейської асоціації вільної торгівлі. Але тут в основі прийняття рішень лежить принцип більшості голосів, жодна з держав під час прийняття рішень не домінує.

Незважаючи на те, що фактор низької ціни на газ та нафтопродукти розглядався експертами як аргумент на користь Митного союзу, ми повинні визнати, що висока вартість енергоресурсів стала своєрідним стимулом для України в питанні розвитку енергозберігальних технологій. Так, за даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості у 2013 році Україна знизила споживання газу на 4,4 мільярда кубометрів [2]: той факт, що найбільше падіння відбулося в промисловості – з 22,04 до 20,02 мільярда кубометрів – свідчить про те, що висока вартість газу мотивувала вітчизняних виробників раціонально використовувати ресурси й застосовувати енергоефективні технології.

Необхідно також враховувати той факт, що одним з векторів російської економічної політики останніх років стало імпортозаміщення – Росія робить все для переорієнтації на власне виробництво. Українські виробники відчули на собі результати цієї політики уже в 2012 році – падіння експорту товарів з України до Росії почалося з другого кварталу 2012 (після парафування в березні Угоди про Асоціацію України з ЄС). За півтора року, за даними Держкомстату, поставки з України до Росії впали на 4,2 мільярди доларів [3]. Багато в чому спад експорту до Росії був викликаний й торговельними війнами: періодично, Роспотребнагляд (Федеральна служба, що контролює санітарно-епідеміологічні норми) висувала претензії до української харчової продукції – яловичини, сирів, шоколаду. Крім того, в 2013 році на 41%, порівняно з 2012, скоро-

тився експорт до Росії українських вагонів [4], удвічі, порівняно з 2011, скоротився експорт труб [5]. Фактично, в період з 2012 року Росія активно намагалася використовувати торгівлю як інструмент політичного впливу.

Вочевидь, цей факт вплинув на настрої українських бізнесменів. Як демонструють результати соціологічного опитування Інституту економічних досліджень і політичних консультацій, до 2013 року всередині вітчизняного бізнесу відчувався чіткий розподіл: підприємства-експортери, торговельні партнери яких були на Заході, обирали західний напрямок інтеграції, підприємства, які експортували свою продукцію до Росії – Митний союз. Однак, як відзначають автори дослідження, уже в 2013 році український бізнес змінив свої погляди: думка бізнесменів перестала залежати від того, куди вони експортують свою продукцію. Український бізнес виявив прагнення до гармонічних відносин і з Заходом, і зі Сходом, але за необхідності однозначного вибору тяжів до західних правил і стандартів [6].

Якщо говорити про мотивацію великого капіталу, то для українських олігархів велике значення під час вибору стратегії економічної інтеграції мають насамперед політичні ризики. У випадку з ЄС великий бізнес отримував би чіткі процедури врегулювання економічних суперечок та інституціональні гарантії як спосіб забезпечити свої капітали (згідно із Зонаю вільної торгівлі Україна зобов'язується призвести значну частину свого торговельного законодавства відповідно до норм, принципів і правил ЄС). У випадку зі вступом до Митного союзу, як показує досвід інших членів МС, був високий ризик експансії російського капіталу. Так, віце-президент Незалежної асоціації підприємців Республіки Казахстан Тимур Назханов в інтерв'ю польському інтернет-виданню *Obserwator finansowy* звертає увагу на те, що в органах Митного союзу більшість голосів належить російській стороні. На практиці, за його словами, це означає, що голосування – формальна фікція. «Наші чиновники не можуть захищати інтереси вітчизняних підприємців. Ми увійшли до Митного союзу абсолютно не підготовленими і зараз збираємо врожай цієї помилки. Багато наших підприємств, які, наприклад, займаються переробкою і виробництвом продуктів харчування, не можуть зайти на ринок Росії, тому що російська сторона використовує нетарифне регулювання. Простіше кажучи, ство-

рює перешкоди на шляху казахських товарів. Ми фактично інвестуємо в російський автопром. А сировину, яку ми відправляємо до Росії й Білорусі сьогодні, ми постачали й раніше, і без Митного союзу», – резюмує Тимур Назханов [7].

Представники великого капіталу висловлювали своє ставлення до вибору зовнішньополітичного курсу як особисто, так і опосередковано, через своїх менеджерів або аналітичні структури. Так, Джок Мендоза-Вілсон, директор з міжнародних зв'язків і відносин з інвесторами компанії СКМ, яка належить Ринату Ахметову, на п'ятому Економічному форумі «Європа–Україна» в Будапешті 26 березня 2013 заявив: «СКМ завжди усвідомлювала важливість інтеграції України до Європейського Союзу, зокрема, необхідність укладання Угоди про поглиблену й всеохопну Зону вільної торгівлі з ЄС. Ми залишаємося активними прибічниками цього процесу й цілком підтримуємо намір уряду підписати й ратифікувати угоду. Для українських компаній, таких як СКМ, котрі уже активно ведуть торгівлю й працюють на території ЄС та інших країн і яким доводиться конкурувати на європейських і міжнародних ринках, рішення полягає у підтримці подальшої економічної інтеграції з ЄС й наблизненні нормативно-правової бази до європейського законодавства. Однак Група СКМ зацікавлена в Угоді про створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі не лише через очевидні торговельні й фінансові переваги. Економіка України знаходиться на перехідному етапі. Їй необхідно задати чіткий напрям розвитку й стимулювати процес реформ, аби забезпечити ринкову свободу й підвищити стандарти якості. Угода про Зону вільної торгівлі буде служити, в тому числі, й цим цілям» [8].

Позиція Віктора Пінчука прослідковується і в організації саміту YES, і в організації українських ланчів у Давосі. Крім того, Київська школа економіки, засновником і почесним головою якої є Віктор Пінчук, у червні 2013 представила результати дослідження, згідно з якими Україні вигідніше долучитися до економічної інтеграції з Європейським Союзом, а не з Митним, оскільки саме орієнтація на Європу дозволить стрімко наростити експорт. І хоча позитивний ефект від більш тісної інтеграції з МС безперечний, європейський ринок у довгостроковій перспективі обіцяє українському бізнесу більший прибуток – дода-

тковий приріст експорту через 3 роки становитиме 19–26 млрд доларів, робить висновок Київська школа економіки [9].

За рік до Вільнюського саміту – у листопаді 2012 на IX з'їзді Федерації роботодавців України про зовнішньополітичний курс країни висловився й Дмитро Фірташ: «Для нас сьогодні зовнішні ринки – це дуже серйозне питання.

Що сьогодні відбувається у світі? Навколо нас є ЄС, є Митний союз, є ще якісь реалії життя. Ми не розуміємо, що таке Митний союз: вони ухвалюють купу постанов...» [10].

Петро Порошенко, чий бізнес серйозно постраждав унаслідок торговельних війн з Росією, на своїй сторінці у Фейсбуці написав у березні 2013: «Ми не маємо права прогавити шанс євроінтеграції для України» [11].

Публічно проти ідеї євроінтеграції висловився голова правління «Мотор Січі» В'ячеслав Богуслаєв, який у вересні 2013 заявив, що підписання угоди з ЄС негативно вплине на високотехнологічні галузі країни. Він упевнений, що зі вступом до ЄС усі українські заводи стануть ремонтними [12].

З моменту, коли 30 березня 2012 року було парафровано Угоду про Асоціацію України з ЄС, однією з основних ліній інформаційної політики влади стало роз'яснення перспектив і переваг євроінтеграції. Євроінтеграція була презентована як головний вектор розвитку країни, на сайті Кабміну з цього моменту і до листопада 2013 було опубліковано понад 300 прес-релізів зі згадкою важливості євроінтеграційних завдань для країни та етапах їх реалізації.

21 листопада Кабінет Міністрів України призупинив процес підготовки до укладання Угоди про Асоціацію між Україною та Євросоюзом, доручивши Мінекономіки, Мінпрому, Мінагрополітики, Міненерго і Мінінфраструктури вжити заходів щодо внесення змін до державних цільових, галузевих та регіональних програм, спрямованих на розвиток торгівлі, виробничої кооперації та обмін технологіями з державами-членами СНД.

У ніч з 21 на 22 листопада в різних регіонах України люди, незадоволені рішенням уряду призупинити підготовку до підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, вийшли на мітинги. Акції пройшли в Ужгороді, Донецьку, Івано-Франківську й Луцьку. Тоді ж, 21 листопада, на майдан Незалежності вийшли й кияни. Після Віль-

нюського саміту, на якому Віктор Янукович не підписав Угоду про Асоціацію, й розгону студентів на Майдані в ніч на 30 листопада сутність протесту на Майдані стає інакшою – 1 грудня на народне віче люди вийшли з лозунгами «Банду геть!», «Зека на йолку!», «Київ, вставай!», «Україна, вставай!». Майдан, який збирався «за Європу», після зачистки «Беркутом» став Майданом «проти Януковича», що вимагав відставки уряду й Президента.

Малий і середній бізнес став одним зі спонсорів і активних учасників Майдану практично з перших днів протесту. Так, згідно з дослідженням Фонду «Демократичні ініціативи», «Обличчя Євромайдану: соціальний портрет учасників протесту», яке проводилося у період 7–8 грудня 2013 року, 9,3% учасників Євромайдану становили підприємці, 8% – керівники підприємств [13]. Згідно з опитуванням Фонду за два місяці, 3 лютого, кількість підприємців серед учасників протесту зросла майже удвічі – до 17% [14].

Одним з перших за підтримку Євромайдану виступив директор українського Яндекса Сергій Петренко, децю пізніше для участі в Євромайдані взяв відпустку топ-менеджер українського «Майкрософту» Дмитро Шимків, заявивши, що вирушає на Майдан захищати права й свободи своїх співвітчизників. Ресторатори, чії заклади були розташовані в районі Хрещатика, запропонували мітингарям обігрів, чай і каву, до акції приєдналася й інформаційна агенція УНІАН, яка відкрила двері, пропонуючи мітингувальникам побути в теплі й випити гарячого чаю. Власники комерційних приміщень організували в них міні-хостели, виділивши місце для ночівлі учасникам протесту (галерея MGGM, культурний центр «Майстер-клас»). За ініціативи власниці приватної клініки Ольги Богомолець на Майдані був створений польовий центр реабілітації поранених, мережа медпунктів, операційних і шпиталів. При цьому малий і середній бізнес висловлював свій протест не лише безпосередньою присутністю на Майдані й наданням допомоги протестувальникам (гроші, ліки, пункти обігріву), але й вдавався до активних дій поза полем Євромайдану. Так, у грудні 2013 броварський провайдер «Бровіс» за побиття мітингарів відключив Інтернет місцевому підрозділу «Беркуту» [15].

Малий і середній бізнес вимагав зміни діючих осіб влади, які так і не зуміли забезпечити рівні правила гри для всіх економічних гравців. Відсутність єдиних правил економічної гри призвела до

того, що економіка країни була позбавлена гнучкості, не зорієнтована на формування конкурентного середовища, внаслідок чого зросла соціальна напруга та майнова диференціація. Експерти, оцінюючи політику української влади щодо МСБ, бачили в ній політичні причини. «Можновладцям не хотілося бачити малий бізнес в Україні. Коли людина має бізнес, держава майже не може впливати на нього, і така свобода дратує», – вважав глава Союзу захисту підприємців Сергій Доротич [16]. Аналогічну точку зору висловлював і голова Центру економічного розвитку Олександр Пасхавер: «Некерована маса, самостійна і незалежна. З точки зору влади – набагато краще, якби вони працювали на заводах», – зазначав економіст [17]. Клановість вітчизняної економіки, корупція, високе регуляторне навантаження стримували розвиток малого підприємництва та звели нанівець перспективи стабільного і довгострокового зростання економіки, знизили конкурентоспроможність країни і позбавили її інвестиційної привабливості. Основним каналами комунікації великого капіталу і влади залишалося особисте спілкування власників бізнесу з представниками влади (або ж безпосереднє входження представників капіталу у владні органи). Механізмами артикуляції інтересів дрібного бізнесу залишалися публічні акції протесту, як, приміром, «Податковий Майдан» у жовтні 2010 року – акція протесту проти Податкового і Трудового кодексів, або «Весняний марш протесту» українських перевізників у травні 2011 – коли вітчизняні фірми-перевізники вимагали від влади прозорості конкурсів на проведення перевезень.

Тактика великого бізнесу щодо подій на Євромайдані була різною – одним з ініціаторів Євромайдану виступив Петро Порошенко, який брав безпосередню участь в акції протесту. Мотиви своїх дій Порошенко озвучив в інтерв'ю російській «Новой газете», підкресливши, що в основі його позиції лежить як ідея інтеграції в Європейське Співтовариство, так і боротьба проти режиму в Україні [18].

Віктор Пінчук і Ринат Ахметов обрали тактику публічних заяв, в яких говорили про європейські цінності та висловлювалися проти насилля. Після кривавих подій 18 лютого обидва олігархи закликали зупинити кровопролиття і почати переговорний процес.

Телеканал 1+1, контрольований українським олігархом Ігорем Коломойським, у період активної фази протистояння Євромайдану

та влади, транслював в ефірі фільми про боротьбу народу проти тиранії: «Хоробре серце» – про боротьбу шотландців за свою незалежність і «Аватар» – фантастичний фільм, в основі сюжету якого – тема боротьби мешканців вигаданої планети Пандори проти загарбників з Землі. Фільми попереджувалися анонсами, які містили заклики до боротьби за волю. Так, наприклад, в анонсі «Хороброго серця» звучало: «Що ви будете робити без волі?.. вони можуть забрати ваші життя, але не зможуть забрати вашої свободи... Хоробрі серця неможливо зупинити» [19]. Ігор Коломойський, який ніяк не коментував політичні події до 22 лютого 2014 року, задіяв власні медіа-ресурси (1+1, УНІАН), що активно висвітлювали події в Києві і реакцію на ці події міжнародної спільноти.

У період після трагічних подій 20 лютого, коли на Південному Сході країни почали звучати заклики про від'єднання від України окремих регіонів, Тарута, Ахметов і Коломойський заявили, що країна має залишитися цілісною та суверенною. Аби стабілізувати ситуацію в регіонах після того, як Віктор Янукович покинув країну, Ігор Коломойський та Сергій Тарута на початку березня погодилися стати губернаторами Дніпропетровської та Донецької областей. А 21 березня в Брюсселі була підписана політична частина угоди про Асоціацію України з ЄС.

«На моїй рідній Дніпропетровщині сепаратизм не пройде», – заявив Ігор Коломойський [20].

«Ми – єдина сім'я Донбасу і маємо нею залишитися – єдиною сім'єю Донбасу в єдиній, цілісній Україні» – висловився Ринат Ахметов [21]. «Останні 23 роки ми будували нашу країну. Не завжди вміло і не завжди успішно, але 23 роки ми вкладали свої знання, душу, сили, кошти, час у те, щоб Україна стала дійсно незалежною, економічно розвиненою і політично зрілою, успішною державою. Зараз у нас цю можливість відбирають. Причому відбирають ті, з ким ми співпрацювали всі ці 23 роки, будували спільний ринок, спільний бізнес. Введення російських військ на територію України можна розглядати тільки як окупацію. Військову окупацію мирної території», – озвучив свою позицію Сергій Тарута [22].

У цілому політичні події суттєво змінили плани українського бізнесу. Внаслідок анексії Росією Криму на території півострова залишилася власність багатьох українських компаній: від підрозділів

банків, рітейлерів і мереж заправних станцій до активів великого капіталу – «Крименерго» і стивідорної компанії «Авліта» Рината Ахметова, суднобудівного заводу «Залив» Костянтина Жеваго, Балаклавського рудоуправління Вадима Новинського і «Кримського титану» та «Кримського содового заводу» Дмитра Фірташа.

І якщо життя та діяльність громадян, що проживають на анексованій території півострова на сьогодні регулюється Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян і правовому режимі на тимчасово окупованій території України», який вступив у дію 27 квітня, то діяльність економічних суб'єктів досі залишається невизначеною. На сьогодні лише один великий бізнесмен публічно висловив свою позицію стосовно активів, що залишилися на території Криму: Вадим Новинський, власник Балаклавського рудоуправління, Євпаторійського і Сакського заводів будівельних матеріалів заявив, що готовий розглядати продаж свого бізнесу в Криму. На питання, чи визнає він референдум, що відбувся в Криму, Новинський відповів: «Верховна Рада референдум не визнала, а я депутат Верховної Ради» [23].

Фактично, відмовився від власних активів у Криму Ігор Коломойський (відділення «Приватбанку» та мережа заправок «Авіас», «Укрнафта», «Сентоза»), який публічно назвав президента Росії Володимира Путіна пизофреніком. Коломойський, як представник ідеології «бізнес – це війна», фахівець із бізнес-конфліктів і недружніх поглинань, першим із представників великого капіталу публічно окреслив коло власних ворогів і союзників, продемонстрував, що в ситуації анексії Криму і гібридної війни підтримує державу, в тому числі – фінансово. Завдяки проактивній моделі поведінки, розміщення фігури олігарха на шаховій дошці української політики суттєво змінилося – непублічний бізнесмен вийшов у публічну площину, створив власну зону впливу, взявши під контроль Дніпропетровську область, на території якої розташовані найважливіші активи «Привату». Безсумнівно, ставши керівником Дніпропетровської області, Коломойський виграв змагання за регіон, де традиційно конкурують дніпропетровські і донецькі бізнесмени.

Реактивна модель поведінки була обрана Ринатом Ахметовим, який довготривалий час використовував тактику публічних заяв, закликів до мирного врегулювання конфлікту і переговорів на Донбасі, не вдаючись до конкретних дій. Перші дії – створення в

Маріуполі добровольчих дружин, до складу яких увійшли співробітники «Метінвеста» і міліції – сталися після трагічної події у місті 9 Травня, коли ситуація в Маріуполі виявилася малокерованою і небезпечною. Слід зазначити, що місто Маріуполь вкрай важливе для бізнесу Рината Ахметова – тут розташовані два металургійні комбінати, власником яких є Ахметов (ММК ім.Ілліча та «Азовсталь»), та Маріупольський порт, який на 50% завантажений продукцією групи СКМ. Важливе значення Маріуполь має і для економіки країни – місто є донором валютних надходжень у державний бюджет. З промовою до донеччан, де Ахметов пояснює економічну недоцільність ДНР або входження Донбасу до Росії, він звернувся після звинувачень самопроголошеного губернатора Донецької області Павла Губарева, який в інтерв'ю «Російській газеті» заявив, що Ахметов – спонсор проросійських сил на Донбасі. У подальшому Ахметов зайняв нішу гуманітарних програм, допомагаючи біженцям та евакуюючи дітей.

Маємо зазначити, що більшість представників великого капіталу на сьогодні залишаються осторонь конкретних дій допомоги державі.

Підсумовуючи, маємо зазначити, що:

- у питанні економічної інтеграції із Заходом чи Сходом український бізнес був розподілений на два табори за критерієм експорту: ті компанії, що експортували свою продукцію до ЄС, були орієнтовані на інтеграцію з Європою, ті, що експортували до країн Євразес, – були зацікавлені у вступі до Митного союзу;

- ставлення до економічної інтеграції змінилося у 2013 році: бізнес виявив прагнення до гармонічних відносин і з Заходом, і зі Сходом, але за необхідності однозначного вибору тяжів до західних правил і стандартів. Вочевидь, зміна настроїв була зумовлена торговельними війнами, які ініціювала Росія, та російською політикою імпортозаміщення, результати якої українські виробники відчули вже в 2012 році – падіння експорту товарів з України до Росії почалося з другого кварталу 2012 (після парафування в березні Угоди про Асоціацію України з ЄС). За півтора року, за даними Держкомстату, поставки з України до Росії скоротилися на 4,2 мільярда доларів;

- тема цивілізаційного вибору стала одним із каталізаторів подій «революції гідності»; малий і середній бізнес став одним зі

спонсорів і активних учасників Майдану; тактика великого бізнесу була різною, але, так чи інакше, більшість бізнесменів висловилися/продемонстрували підтримку європейського вибору;

- на сьогодні осторонь конкретних дій залишається більшість капіталістів, тобто український крупний бізнес не демонструє консолідовану позицію і дію у питанні допомоги державі в умовах гібридної війни і анексії Криму. Єдність суспільства, бізнесу і влади сьогодні є необхідною умовою стабілізації ситуації в країні і реалізації європейського цивілізаційного вибору.

---

1. Пасхавер пояснив новий влади різницю нової влади между європейским выбором и реформами российско-китайского типа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Censor.net. – 2010. – 1 марта http://censor.net.ua/news/114442/pashaver_obyasnil_novoyi_vlasti_raznitsu_mejd_u_evropeyskim_vyborom_i_reformami_rossiyiskokitayiskogo

2. Украина снизила потребление газа в 2013 году // Лига Бизнес. – 2014. – 31 января. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/tek/novosti/2699244-ukraina-snizila-potreblenie-gaza-v-2013-godu.htm><http://biz.liga.net/all/tek/novosti/2699244-ukraina-snizila-potreblenie-gaza-v-2013-godu.htm>

3. Экспорт товаров из Украины в РФ за шесть кварталов спада сократился на 4,2 миллиарда долларов – Госстат // Интерфакс-Украина. – 2013. – 25 ноября. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interfax.com.ua/news/economic/176756.html>

4. Украина: экспорт украинских грузовых вагонов в РФ по итогам 2013 года сократился // Машиностроение Украины и мира. – 2014. – 10 марта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrmach.dp.ua/2014/03/10/ukraina-eksport-ukrainskix-gruzovyx-vagonov-v-rf-po-itogam-2013-goda-sokratilsya.html>

5. Андрій Вишенський: Про що уряд говоритиме в Москві // Економічна правда. – 2013. – 24 грудня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/12/24/411522/>

6. Оксана Кузяків: Український бізнес починає поглядати в сторону Запада // Зеркало недели. – 2013. – 4 октября <http://gazeta.zn.ua/internal/ukrainskiy-biznes-nachinaet-smotret-v-storonu-zapada-.html>

7. Mikhal Kozak. W Związku Celnym Kazachstan traci najwięcej, Rosja najwięcej zyskuje // Obserwator finansowy. – 2013. – 4 липня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/analizy/w-zwiazku-celnym-kazachstan-traci-najwiecej-rosja-najwiecej-zyskuje/?k=makroekonomia>

8. Джок Мендоза Вілсон. СКМ і європейська інтеграція України: текст виступу на щостому Економічному Форумі «Європа-Україна» в Будапешті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.scm.com.ua/media-centre/speech/view/77/>

9. Виктор Пинчук подсчитал барыши от евроинтеграции // Укррудпром. – 2013. – 6 июня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrudprom.ua/news/Evrointegratsiya_sulit_bolshie_barishi_chem_Ta_mogenniy_soyuz.html

10. Выступление Дмитрия Фирташа на девятом съезде Федерации работодателей Украины // Официальный сайт Дмитрия Фирташа. – 2012. – 27 ноября. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dmitryfirtash.com/stance/%D0%B2%D1%8B%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D1%84%D0%B8%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%88%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_ix_%D1%81%D1%8A%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%B5_%D1%84%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8_%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B9_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%8B

11. Ключ к евроинтеграции не в Брюсселе или в Москве, а в Украине // politica-ua. – 2013. – 11 марта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politica-ua.com/klyuch-k-evrointegracii-ne-v-bryussele-ili-moskve-a-v-ukraine/>

12. «Регионал» предсказал гибель машиностроения после подписания СА // Левый берег. – 2013. – 2 сентября. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/business/2013/09/02/223372_regional_predskazal_gibel.html

13. Обличчя Євромайдану (соціальний портрет учасників протестів) в інфографіці // Фонд демократичні ініціативи імені Лька Кучеріва. – 2013. – 12 грудня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/mass_media/oblectiv-v-infografici.htm

14. Від Майдану Тaborу до Майдану Січі // Фонд демократичні ініціативи імені Лька Кучеріва. – 2014. – 6 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/vid-maidanu-taboru-do-maidan.htm

15. Броварского провайдера заставляли включить интернет Беркуту // Лига Бизнес. – 2013. – 17 декабря. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/it/novosti/2682780-brovarskogo-provaydera-zastavlyali-vklyuchit-internet-berkutu-.htm>

16. Малый бизнес страдает от упрощенных налогов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://minfin.com.ua>. - 2012. – 27 марта <http://minfin.com.ua/2012/03/27/565912/>

17. Пашавер: Януковича раздражает малый бизнес // Деньги.ua. – 2011. – 15 февраля. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dengi.ua/news/76498_Pashaver_Yanukovicha_razdrazhaet_malyj_biznes_.html

18. Петро Порошенко: “Евромайдан – это не движение от России, это движение от совка” // Argumentua.com. – 2013. – 25 декабря. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://argumentua.com/stati/petr-poroshenko-evromaidan-eto-ne-dvizhenie-ot-rossii-eto-dvizhenie-ot-sovka>

19. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=IXOH5KSmPcg>

20. Коломойский: сепаратизм на Востоке и Юге не пройдет. Мы не дадим расколоть страну // censor.net. – 2014 – 22 февраля. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://censor.net.ua/news/272122/kolomoyskiyi_sepreatizm_na_vostoke_i_yuge_ukrainy_ne_proyidet_my_ne_dadim_raskolot_stranu

21. Заявление Рината Ахметова // СКМ медиа-центр. – 2014 – 14 марта. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scm.com.ua/media-centre/news/view/1493/>

22. Сергей Тарута. Мы должны отстоять нашу страну // Украинская правда. – 2014. – 1 березня. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/columns/2014/03/1/7016865/>

23. Новинский готов распродать свои активы в Крыму // Украинская правда. – 2014. – 9 травня. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/05/9/7024878/>